

СВІТОВІ РЕЛІГІЇ, КУЛЬТИ ТА СЕКТИ

В. М. ПЕТРИК

Ісламістський релігійний екстремізм і вагабізм

Стаття розкриває деструктивну сутність віровчення та діяльності вагабізму як різновиду релігійного екстремізму.

Ключові слова: вагабізм, екстремізм, іслам.

Загального, чіткого визначення терміну «екстремізм» не існує в правовій літературі. Само слово походить від французького *extremisme* і латинського *extremus* – крайній, та означає схильність до крайніх поглядів і заходів, часто насильницьких. Екстреміст – людина, яка дотримується крайніх поглядів, які можуть призвести до крайніх дій. Таким чином, під екстремізмом слід розуміти ідеологію і практику використання крайніх, протиправних (нерідко насильницьких) заходів та дій для досягнення конкретної мети. У сучасному світі все більшого поширення екстремізм набуває в релігійному, зокрема, ісламському контексті. У США посилюються радикальні тенденції в протестантських колах (рух ополчення «Хутарі» або «воїни Христа»), переживає підйом рух «політичного православ'я», в М'янмі буддистські монахи влаштовують геноцид мусульман, конфлікт в Сирії, який починався як соціальний протест, переростає в шийтсько-сунітське протистояння.

Безумовно, релігійні конфлікти не є відмінною особливістю сучасності, і на протязі історії ми можемо спостерігати різні форми подібних зіткнень. Проте сьогодні ситуація дещо інша. Після холодної війни загальне число конфліктів знизилося переважно

за рахунок зменшення числа саме нерелігійних конфліктів (які в період протистояння двох світових блоків відбувалися частіше релігійних), тоді як кількість релігійних конфліктів залишилося приблизно тим же. Як наслідок, порівняно з іншими типами конфліктів, кількість зіткнень саме на релігійному ґрунті зросло¹.

Іслам – одна з провідних релігій світу, яку сповідують близько півтора мільярда віруючих, в 120 країнах світу існують мусульманські громади. І ніщо не завдає більшої шкоди ісламу та мусульманам, ніж сучасний екстремізм під ісламськими гаслами. Він обслуговує переважно інтереси радикальної частини ісламського світу. Одночасно екстремізм використовують клерикальні, політичні, економічні кола, а іноді державні структури для з'ясування стосунків на внутрішньо та геополітичному рівнях.

Екстремісти експлуатують релігію в політичних цілях, перекручуючи і порушуючи її положення. Іслам і екстремізм – різні поняття. Дуже важливо бачити небезпеку ототожнювання і підміни цих понять.

Існує кілька ознак, за якими можна відокремити ісламістський екстремізм від ісламу, а саме:

- прагнення до заміни громадянського суспільства нібито «ісламським», побудованим за «законами шаріату» в розумінні екстремістів;
- неприпустимість відділення релігії від держави;
- заперечення єдності глобальної цивілізації водночас з протиставленням територій з мусульманським населенням решті світу;
- нетерпимість до міжнародного права: заперечення таких його провідних положень, як територіальна цілісність і недоторканність державних кордонів;
- підготовка заходів з дестабілізації заради просування до влади з використанням (де можливо) легальних шляхів;
- готовність до співпраці з будь-якими силами, насамперед націоналістичними, сепаратистськи налаштованими, з вираженням соціальним популізмом.

Іслам відділений від екстремізму за усіма з зазначених вище ознак. Він досить вільно співіснує з громадянським суспільством, альтернативними системами його устрою. Мусульманські держави з поміркованою політикою інтегровані в глобальну «світ-систему» і не підтримують екстремістської експансії. Іслам використовує принципи гуманізму та соціальної справедливості. Але ці постулати заперечують екстремісти, які прикриваються релігією. Саме насильницький характер і відрізняє екстремізм.

Отже, т.зв. ісламістський екстремізм – агресивне месіанство конфесійно-політичного спрямування, метою якого є злам суспільних структур мусульманської та суміжних їй спільнот, зовнішня експансія у формі панісламізму, загострення колізій на межі зіткнення релігій, насамперед ісламу і християнства.

Суспільна небезпека ісламістського екстремізму криється в дестабілізації з метою захоплення політичної влади, встановлення шариату в такому його розумінні, яке вигідно екстремістам, у знищенні всіх суспільних систем, інститутів, традицій, окремих громадян та ін. На сучасному етапі все більшого поширення у світі отримують акції політичного екстремізму. Під політичним екстремізмом слід розуміти ідеологію і практику насильницького і протиправного досягнення політичних цілей. Це прагнення будь-якою ціною досягти швидких результатів, використовуючи методи або загрозу їх застосування, нехтування цінностями, які в цивілізованому суспільстві вважаються непорушними.

До політичного екстремізму належать акти вандалізму, погрози або імітація вибухів, підпалів у громадських місцях, блокування державних установ, побиття чи інші види морально-психологічного впливу на представників влади, депутатів, політичних чи релігійних опонентів, акти самопідпалу або самогубства, акції громадянської непокори, масові заворушення, голодовки, несанкціоновані демонстрації, мітинги з висуванням політичних вимог, публічні і анонімні заклики до насильницьких та ін. дій, розрахованих на зміну політичної свідомості та створення ситуації для захоплення державної влади.

Політичний екстремізм взяли на озброєння деякі політичні партії, рухи та окремі особи, сутність діяльності яких полягає в конфронтації з державними структурами, фактах непокори влади та здійснення на неї силового впливу. Політичний екстремізм на сьогодні – це переважно система поглядів, форм і методів у боротьбі за владу.

Політичний екстремізм і тероризм – це соціальні явища, що мають глибокі історичні корені, свої умови виникнення та умови існування. Слід зазначити, що екстремізм, в більшості випадків на тлі нестабільності внутрішньої і зовнішньої обстановки, зазвичай призводить до тероризму.

Ключові положення ісламістської ідеології були закладені середньовічним сирійським богословом Ібн Таймійєю. Західне й пострадянське ісламознавство зазвичай відносить цього богослова до ханбалітського мазгабу, хоча деякі дослідники відзначають хиткість такої позиції, оскільки знаходячись на крайніх позиціях, Ібн Таймійя розходився у поглядах на деякі питання навіть з ханбалітами².

Ключові ідеї, запозичені сучасними ісламістами в Ібн Таймійї стосуються двох основних питань: чи можна вважати мусульманином людину, яка живе не за шаріатом, і як ставитися до правителя, який керує країною не у відповідності з ісламом.

Щодо першого питання позиція Ібн Таймійя відома з його так званої «мардинської» фетви (за назвою турецького міста), в якій він оголосив невірними всіх тих, хто не дотримується основних обов'язків і заборон ісламу. При цьому слід зауважити, що в даній фетві він відійшов від позиції всіх 4 правових шкіл, які вкрай обережно ставляться до процедури *Такфіра* (тобто звинувачення в невірстві), і стоять на позиції, що недотримання мусульманином вимог шаріату при визнанні ним їх обов'язковості не виводить людину з ісламу, але призводить до гріха.

Остання спроба сунітських улемів остаточно дезавуювати згадану фетву Ібн Таймійї була зроблена 31 березня 2010 р. на конференції в турецькому місті Мардин. На ній були присутні 15 провідних ісламських богословів із Саудівської Аравії, Туреччини, Індії, Сенегалу, Кувейту, Ірану, Марокко та Індонезії. На думку вчених, дана фетва, що з'явилася в період війни за території між мусульманами та монголами, які здійснювали регулярні набіги на мусульманські землі, не відповідає нинішньому стану справ у світі³.

В іншому питанні – про ставлення до правителя – Ібн Таймійя також дотримувався позиції, яка досить умовно може бути віднесено до сунітської традиції. Засновник одного з мазгабів, Ібн Ханбал, писав: «...Ти повинен підкорятися уряду і не повставати проти нього. Якщо правитель наказує щось, що припускає скоєння гріха, ти не повинен ні підкорятися, ні повставати»⁴. Ібн Таймійя відкинув погляди засновника-епоніма свого мазгаба і проголосив, що якщо правитель сам не виконує основні обов'язки ісламу або ж потурає їх порушенню в тій державі, якою він керує, то він – невірний. Але, оскільки невірний не може очолювати умму, проти нього слід оголосити джихад, отже, на думку Ібн Таймійї, правлячого не по шаріату належить повалити.

Крім того, важливим нововведенням Ібн Таймійї, яке в повній мірі затребуване сучасними ісламістами, було доповнення п'яти стовпів ісламу (*аркан аль-іслам хамса*), до яких він додав 6 стовп – малий джигад (*джигад асгар*, збройну боротьбу з немусульманами, або *газават*), що само по собі можна розглядати як ересь⁵.

Ідеологічним наступником Ібн Таймійї став Мухаммад Ібн Абд аль-Вагаб із Неджду (місцевість на Аравійському півострові), засновник-епонім релігійно-політичного руху радикального характеру.

Слід зазначити, що термін «вагабіти» ніколи не застосовувався самими його послідовниками. Більше того, вони категорично відкидали і відкидають правомірність його вживання, називаючи себе «мувахідун» – «послідовники єдиного божества» або «салафітами» (від «Салафія» – «той, хто дотримується традицій предків») – тобто прихильниками «первісного ісламу». Однак терміни «вагабізм», «вагабіти» вперше зустрічаються ще у мусульманських авторів – сучасників Мухаммада ібн Абд аль-Вагаба, – які вели полеміку з ним. Звідси він власне і був запозичений і введений в наукову термінологію західними дослідниками.

Для вагабізму характерні два системоутворюючих положення, запозичених саме зі вчення Ібн Таймійї: звинувачення в невірстві (*такфір*) і обов'язок вести священну війну за віру (тобто малий джигад – *джигад асгар*). Паразитуючи на цих загальноісламських поняттях, вагабіти спотворюють їх суть. Вони довільно розширюють коло об'єктів такфіру, абсолютизуючи поняття «невіра» (*куфр*, або безбожництво) і «багатобожжя» (*ширк*, або язичництво). На відміну від представників ісламського правознавства (*фікх*), теології (*калям*), філософії (*фальсафа*), суфізму (*тасаввуф*), які ставлять перед собою мету максимально повного та адекватного розуміння суті єдиного божества як воно доведене до людей в священному Писанні, вагабіти заперечують саму можливість правового, теологічного, філософського або суфійського розуміння текстів Корану і сунні⁶.

Вагабіти кваліфікують «невірними» і «багатобожниками» всіх тих, хто не є «єдиного божниками». У категорію «ворогів ісламу», на їхню думку, входять наступні категорії людей⁷:

- 1) іудеї і християни;
- 2) мусульмани-віровідступники (*муртадд*);
- 3) так звані «лицеміри» (*мунафікун*);
- 4) послідовники всіх без винятку ідеологічних течій (звісно, крім вагабізму);
- 5) ті, хто відкидає шаріат як єдине можливе джерело права.

Виходячи з вищевказаних світоглядних засад, ідеологами вагабізму ґрунтовно розроблена концепція «Симпатії й антипатії» (*Аль-валяя ва-ль-бараа*). Відповідно до цієї концепції все людство розділене на три групи:

- 1) тих, кого слід лише любити, не відчуваючи до них ніякої ворожості;
- 2) тих, кого слід лише ненавидіти і тільки ворогувати з ними, не відчуваючи до них ні любові, ні дружніх почуттів;
- 3) тих, хто, з одного боку, заслуговує на любов, а з іншого – на ненависть.

У першу категорію потрапляють тільки члени «врятованої групи», вагабіти, до яких одновірці зобов'язані виявляти лише терпимість і доброзичливість. До другої групи зараховуються всі немусульмани, а до третьої – всі мусульмани, які не поділяють вагабітський заклик. Саме до них і застосовується такфір, саме вони є його головним об'єктом, оскільки немусульмани і *кефіри* – невірні. Іншими словами, вагабіти проголошують кяфірами – невірними – всіх мусульман, які не дотримуються тієї специфічної інтерпретації ісламу, яку вони проголошують єдиною вірною.

Однак, що цікаво, на противагу обвинуваченим ними в «невірстві» і «багатобожжі» вагабіти називають себе «врятованою групою», тобто такою, що «уникне на Страшному Суді пекельного полум'я» і потрапить до раю. Більше того, прихильники цієї течії стверджують, що «врятована група» являє собою меншість в уммі – співтоваристві правовірних. Така позиція вказує на міноритарний характер вагабітів і сектантський характер їх руху.

До того ж, якби все обмежалося розбіжностями і протистоянням у сфері релігійних переконань, інакше кажучи, ідеологічною боротьбою, то можливо відношення до вагабізму не було б таким ворожим. Адже саме крайній радикалізм в поглядах і застосування способів збройної боротьби організаціями вагабітського напрямку, викликає сильну протидію як з боку офіційних владних структур, так і з боку традиційних мусульманських організацій і самих мусульман. У цій ситуації вахабіти претендуючи на особливу ортодоксальність, виявилися, як ми вже показали, сектантами, які, використовуючи терористичні методи для досягнення своїх цілей, протиставили себе більшості мусульман.

У другій половині ХХ ст. ідеї Ібн Таймійї та Мухаммада Ібн Абд аль-Вагаба були підхоплені та розвинуті головним ідеологом єгипетських «Братів-мусульман» у 50-60-ті рр. ХХ ст. Сеїдом Кутбом. Більшість сучасних дослідників ісламізму погоджуються із тим, що саме його ідеї було покладено в основу ідеології практично всіх радикальних ісламістських організацій та рухів. У творах С. Кутба значну увагу ісламістів привертають положення, які стосуються принципів організації так званого «секретного апарату» в екстремістських угрупованнях, що виконують розвідувальні й контррозвідницькі функції⁸.

С. Кутб виділяв два головних методи боротьби за панування ісламу – переконання і воєнні дії. Перший метод використовується для боротьби на рівні ідей, вірувань, а другий – на рівні держави, суспільства, організацій. Ці два методи, згідно Кутбу, повинні взаємодіяти: спочатку за допомогою воєнного виступу мусульманське суспільство знищує ті інститути *джахільїї* (до- і

позаісламського язичництва), що заважають поширенню ісламу, і домагається тим самим свободи вибору віри. Після встановлення ісламської системи акцент робиться на переконання, щоб показати вільним тепер людям, що іслам – єдина істинна віра. Мета збройної боротьби – розчистити шлях для переконання⁹.

Згодом С. Кутб приходять до обвинувачення в невір'ї суспільства сучасних мусульман. У розділі «Божественність і поклоніння» своєї книги «Цінності ісламського уявлення» він заявляє: «...Ми бачимо групу людей у мусульманському суспільстві в ісламських країнах, які вважають, що вони увірували в те, що було надіслано Пророку, і те, що було надіслано через нього. Вони кажуть: ми свідчимо, що немає Бога крім Аллага і Мухаммад – його Пророк, і всі його послання – істинні, і всі впливаючи з цих послань законоположення – істинні, і що ангели – істинні, й потойбічне життя – істинне, й передвизначеність добра і зла – істинна, і все це – віра в те, що було послане Пророку і через нього. Вони заявляють, що вони вірять у все це. Але Аллаг – хвала йому! – не приймає від них цих заяв і не вважає їх слова вірою, але дивується і уражається таким їх вчинком і заявою»¹⁰.

Дотримуючись положень, висунутих ще Ібн Таймією та Мухаммадом Ібн Абд аль-Вагабом, С. Кутб вважає «невірними» тих мусульман, що не відповідають його уявленням про віру. Більш того, у своїх творах він писав: «...коли на шляху джигаду встають перешкоди і з'являються чинники матеріального впливу, то виникає необхідність знищити їх передусім силою».

Страта С. Кутба, яка відбулася в 1966 році за звинуваченням у зраді уряду єгипетського президента Гамалія Абделя Насера, спричинила остаточну радикалізацію ісламістського руху. Додатковим поштовхом стала поразка арабів у війні з Ізраїлем у 1967 році, а окупація Західного берегу, сектора Газа і Голанських висот, як і тимчасове захоплення Синайського півострову, призвели до ще більшої радикалізації.

Послідовник С. Кутба – єгиптянин Мухаммед Абд аль-Салам Фарадж (1954-1982), один з керівників групи «аль-Джигад» – розвинув його ідеї, стверджуючи, що проблеми пов'язані не з населенням мусульманських країн, а з їх «невірними» урядами і законами. У 1977 році він опублікував свою знамениту працю «Борг, підданий забуттю» («Аль-Фаріда аль-гаїба»), в якій закликав кожного мусульманина до насильницького джигаду, кінцевою метою якого стане створення всесвітнього халіфату. Він наполягав на тому, що при нинішньому стані ісламу необхідно організувати таємні групи і захопити владу, впроваджуючи їх представників в армію і ключові державні структури¹¹.

Зосередившись на Корані, багато хто з сучасних ісламістів заперечують будь-які положення шаріату, які не зводяться безпосередньо до нього або, в гіршому випадку, до сунни. Деякі ідеологи ісламістів не визнають такі класичні джерела права, як *іджмаа* (єдина думка мусульманської громади) і *кияс* (судження за аналогією), відкидають весь *фікх* (мусульманське право) і його чотири основних мазгаби, засновників яких вони вважають невірними. С. Кутб, зокрема, проводить чітку межу між шаріатом як системою приписів, встановлених Аллагом для людей, з одного боку, і фікхом, створеним людьми, – з іншого, помічаючи, що «... положення традиційних мусульманських юристів, цілком очевидно, не відповідають потребам суспільства у всі часи».

Природно, при цьому ісламські екстремісти «відкривають брами Іджтихаду» (*іджтихад* – вторинні джерела мусульманського права, що являє собою настанови авторитетного ісламського вченого) і вважають, що будь-який мусульманин має право на власне тлумачення Корану, не будучи обмеженим рамками чотирьох мазгабів. Однак при більш детальному аналізі з'ясовується, що це право неабсолютне. С. Кутб пише: «...Якщо у Корані або сунні є чіткі вказівки, то вони остаточні і тут немає місця іджтихадові. Якщо ж не існує чітко висловленої точки зору, то настає час для іджтихаду – але у відповідності з чітко визначеними принципами ... а не ґрунтуючись на будь-яких особистих думках чи бажаннях».

На практиці такий підхід призводить до того, що, в той час як ідеологи і лідери різних груп користуються правом виносити свої судження з різних питань, рядові члени такого права не мають і повинні приймати трактування ісламу, запропоноване їхнім лідером.

У концептуальному плані зміст (сутність) сучасного екстремізму вагабітського напрямку як релігійно-політичного вчення зводиться до:

- 1) Невіддільності релігії від суспільства;
- 2) Відродження ісламу в «первозданній» чистоті, його очищення від нововведень;
- 3) Пріоритет ідеології та духу панісламізму;
- 4) Відродження халіфату;
- 5) Затвердження у всіх мусульманських країнах «ісламського» правління представників екстремізму в його крайньому прояві, що являє собою систематичний тиск, провокування, дестабілізацію суспільства насильством та ін.

Екстремізм може викликати такі негативні наслідки:

- 1) Руйнування соціальних структур;

- 2) Збіднення значної частини населення;
- 3) Економічна та соціальна кризи;
- 4) Ослаблення державної влади та дискримінація її інститутів;
- 5) Занепад виконавської дисципліни;
- 6) Зростання антисоціальних явищ;
- 7) Загострення почуття гноблення національної гідності та ін.

Саме тому з проявами екстремізму потрібно боротися ще на етапі їх зародження. Некомпетентність і недбале ставлення державної влади до зазначеної проблеми призводять до негативних (нерідко «кривавих») наслідків. Це ми бачимо на прикладі РФ, владні структури якої зневажливо і зухвало поставилися до інтересів чеченського народу. Результат – нікому не потрібна, жорстока, напівпартизанських війна.

Слід зазначити, що сьогодні на перший план у світі вийшов тероризм як ісламістських (пов'язаних з різними відгалуженнями асоціації «Брати-мусульмани»), так і радикальних фундаменталістських угруповань вагабітського толку. Прихильники ідеології радикального ісламізму замішані майже в усіх конфліктах, які мають місце на території колишнього СРСР. Не є винятком і Україна, яка стала об'єктом зацікавленості низки міжнародних місіонерських і релігійних організацій. У число таких структур увійшли і ісламські закордонні клерикальні центри, основним напрямком діяльності яких є пропаганда і поширення ісламу вагабітського толку, як наприклад WAMY (Міжнародна асамблея мусульманської молоді), Всесвітня ісламська ліга та ін. Під виглядом місіонерів на територію нашої держави стали прибувати емісари зазначених організацій для поширення ідей релігійного радикалізму та екстремізму в Україні. Радикальні ісламістські рухи засуджують більшість представників мусульманського духовенства нашої держави, особливо Муфтій України і керівник Духовного управління мусульман України Ахмед Тамім.

Необхідно відзначити ще один важливий аспект, що відрізняє радикальний ісламізм від поміркованого ісламу, який нерідко ототожнюється з традиціоналізмом: переважає мусульманське населення), то метою першого – побудова «ісламської» держави, причому не стільки мирними, скільки насильницькими методами, а стратегічній перспективі – створення всесвітньої «ісламської» держави (Халіфату).

Відповідно до концепції засновника асоціації «Брати-мусульмани» Хасана аль-Банни, організація, яка поставила своєю метою утворення ісламської держави, повинна пройти три стадії¹²:

- 1) Стадія ознайомлення («мархалат ат-тааріф») – час напів-легальної діяльності, коли організація, без залучення до

себе уваги, проводить серед населення просвітницьку діяльність, займається благодійністю подалі від міських центрів, у провінції.

- 2) Стадія структуралізації («мархалят ат-таквін») – період відбору найбільш відданих послідовників, здатних без сумнівів і страху в ім'я релігійних переконань приймати участь у збройній боротьбі.
- 3) Стадія здійснення («мархалят ат-танфіз») – коли пропаганда збройної боротьби за віру переходить до фази «джигад без поступок і поблажливості».

Водночас, радикально налаштовані, транснаціональні ісламістські мережеві структури (в т.ч. Асоціація «Брати-мусульмани», їх палестинська філія рух ХАМАС, а також генетично пов'язані з асоціацією «Хізбут-Тахрір»¹³) для нарощування впливу ідеологічної та політичної експансії виділяють ряди adeptів¹⁴:

- 1) завоювання підтримки в суспільстві і поширення радикальних ідей шляхом навчання молоді (особливо тієї, яка не має належної ні світської, ні релігійної освіти), надання гуманітарної допомоги та спонсорства, будівництва мечетей, медресе та інших культових споруд, розповсюдження літератури, заснування власних ЗМІ т.д. – таким чином «готується» мусульманська громада, орієнтована на відповідні радикальні ідеї;
- 2) підбір та збільшення чисельності активних прихильників у діючих мусульманських громадах;
- 3) просування своїх adeptів на керівні посади в мечетях і медресе, отримання прихильників в органах місцевої та регіональної влади;
- 4) позиціонування себе як політичної сили; насадження опозиційних традиційним інститутам (духовним управлінням) установ, чинним державним органам управління та створення альтернативних («шаріатських») інститутів влади (прикладом подібної стратегії може розглядатися створення на базі ісламістських структур альтернативних Духовних управлінь);
- 5) провокація і організація масових заворушень, силових і терористичних актів, захоплення влади.

Діяльність таких організацій як Асоціація «Брати-мусульмани» (в т.ч. і їх палестинської філії ХАМАС) і т.п. є широко відомою у світі. До того ж після ознайомлення з їхніми програмними установками можна чітко уявити масштаби і рівень загрози, що містить в собі їх діяльність. Як вже зазначалося, ці організації

поширюючи радикальну ідеологію, старанно працюють над реалізацією своїх цілей. Схема їх діяльності досить проста (всього п'ять стадій) і досить ефективна (прикладів «гарячих точок» чимало). Не дивно, що ті ж «брати-мусульмани» опиняються під заборонаю в раніше традиційно лояльних до них монархіях Арабської/Перської затоки (ОАЕ і Королівстві Саудівська Аравія), і навіть європейські держави, що довгий час служили прихистком для ісламістів всіх мастей під виглядом «політичних біженців», сьогодні переглядають свої відносини з ісламістськими організаціями. Досить згадати про доручення британського прем'єр-міністра Девіда Камерона, яке він дав у квітні 2014 року британським спецслужбам розслідувати діяльність «Братів-мусульман» як у самій Великобританії, так і в усьому світі¹⁵.

Після розпаду СРСР на території колишніх Республік, в тому числі України, де проживає велика кількість мусульман, попрямувала велика кількість місіонерів, не виключаючи проповідників як ісламізму, так і вагабізму / «салафізму», для яких відкрилися чималі можливості для збільшення кількості своїх послідовників і реалізації своїх ідей. Наприклад, як зазначають українські дослідники, активне просування українськими ісламістами своєї ідеології під виглядом «істинного» ісламу пов'язано з тим, що реальний вплив ісламістських організацій на громадську думку західноєвропейських мусульман насправді досить малий, значно менший, ніж вплив національних мусульманських асоціацій, особливо турецьких. Великий відсоток європейських мусульман взагалі залишається за межами впливу як одних, так і інших. На цьому тлі популяризація ісламістських ідей в Україні і Росії, і, як наслідок, перспектива поширення впливу на аудиторію українських мусульман, що налічує не менше півмільйона людей, виправдовує будь-які зусилля¹⁶.

На початок 2014 р. в Україні діє 7 зареєстрованих духовних центрів, які об'єднують більшу частину мусульман країни (перш за все – сунітів): Духовне управління мусульман України (засн. у 1993), Духовне управління мусульман Криму (засн. у 1992), Духовний центр мусульман України (засн. у 1995), Духовне управління мусульман України «Умма» (засн. у 2008), Духовний центр мусульман Криму (засн. у 2010), Релігійне управління незалежних мусульманських громад України (РУНМГУ) «Київський муфтіят» (засн. у 2007) та Всеукраїнське Духовне Управління Мусульман «Єднання» (засн. у 2012). Зареєстровано 3 вищих ісламських навчальних заклади, однак реально функціонує лише один – Ісламський університет Духовного управління мусульман України, який безперервно випускає кадри для мусульманських громад

України та інших країн протягом 20 років. Також функціонує Всеукраїнська асоціація громадських організацій «Альраїд» (у минулому – Міжобласна асоціація громадських організацій «Арраїд»), що об'єднує насамперед арабських студентів-мусульман¹⁷.

В даний час в Україні діють організації і окремі релігійні громади, що представляють як політичний активізм (ісламізм), так і фундаменталізм. Серед перших можна виділити дві основні групи – Всеукраїнську асоціацію громадських організацій «Альраїд» і пов'язане з нею Духовне управління мусульман України «Умма», які є ідеологічно близькими до руху «Брати-мусульмани»¹⁸, з одного боку, і українські прихильники руху «Хізб ат-Тахрір аль-Ісламі» («Ісламська партія визволення») – з іншого. Серед українських прихильників фундаменталізму в організаційному плані переважають розрізнені громади, які не дуже афішують свою прихильність ідеології вагабізму/«салафізму».

Однією з найбільш показових для розуміння механізмів поширення радикальної ідеології є діяльність Всесвітньої Асамблеї Мусульманської Молоді, яка є, крім усього іншого, одним з основних спонсорів ВАГО «Альраїд».

WAMY («Всесвітня Асамблея Мусульманської Молоді») заснована в 1972 р. в Саудівській Аравії. За указом короля Фахда WAMY називалася «незалежною міжнародною організацією», у статусі якої отримала визнання ООН, як перша «недержавна мусульманська молодіжна структура». Її офіційний держбюджет спочатку склав 175 мільйонів саудівських ріалів (тобто 47 мільйонів доларів), і підпорядковувалася Асоціація саудівському міністру з ісламських справ¹⁹.

На пострадянському просторі ця асоціація відома перш за все тим, що в середині 90-х рр. поширювала багатотисячними тиражами переклади робіт Саїда Кутба, Абу-ль-Аля Маудуді, Мухаммада ібн Абдал-Вагаба, а також книгу ідеолога га дагестанських фундаменталістів Багауддіна Мухаммада «Намаз»²⁰.

Однією з активних форм роботи асоціації є підготовка мусульманської молоді на базі літніх таборів. Навчальний цикл тривалістю 1-2 місяці, включає релігійне навчання, трудове та фізичне виховання. Крім того, важливе значення в діяльності WAMY приділяється релігійно-пропагандистській роботі. При цьому на деяких заходах, що проводяться WAMY, відбувалася пропаганда ідей і положень ісламістського екстремізму, а деякі інструктори в таких таборах мають досвід ведення бойових дій у складі ісламістських екстремістських організацій в Афганістані, Боснії, Косово та інших регіонах. За аналогічною схемою WAMY діяла і в Україні, через деякі громадські організації та фонди.

Слід зазначити, що дана схема виявляється досить ефективною на території колишнього Радянського Союзу, де більшість мусульманського населення, з відомих причин, не має мінімальних знань з ісламу і, отже, за чисту монету приймає «одкровення» вагабитських місіонерів, які швидко набирають авторитет, особливо серед молоді, яка, перебуваючи під їх впливом, не бере до уваги невідповідності суперечливості деяких аспектів їх догматики щодо «традиційного» ісламу.

Так, наприклад, мусульмани Криму завжди відвідували могили своїх предків і святих (*азізлери*), що заперечується прихильниками вагабізму. Причому нерідко незгода з практикою *зіярату* (відвідування могил) з боку вагабітів перетворюється на вандалізм. Яскравим прикладом є події навколо К'арли-Азізу – поховання ісламського святого Ескендера, відомої з давніх давен кримськотатарської святині, що знаходиться в Бахчисарайському районі на території Куйбишевської селищної ради в 3 км від с. Новоул'яновка. У серпні 2011 і травні 2012 рр. ця мусульманська святиня зазнала актів вандалізму – в 2011 р. зловмисники розбили надгробний камінь (*баш-таш*) і кинули його в джерело поряд з могилою, а також розламали огорожу і лавки, а в 2012 р. вагабіти рознесли могилу кувалдою²¹.

У першій половині 2014 року, в результаті анексії Росією Криму, почався процес міграції представників ісламістських течій з території Криму в континентальну Україну, насамперед – західні регіони. Цей процесу в викликаний відмінністю релігійної політики Росії та України, перш за все – по відношенню до згаданих течій. Так, наприклад, в Росії забороні «Брати-мусульмани» і «Хізб ут-Тахрір». З цієї причини доводиться очікувати пере форматування в середині мусульманської спільноти України. Окрім того, зростає вірогідність міжконфесійних конфліктів на Західній Україні між представниками ісламістських рухів та місцевими християнами.

¹ Брилев Д.В. Генезис и сущность радикального исламизма в контексте глобализационных процессов // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 9. Исследования молодых ученых. Вып. 8., 2009. – С. 9-13.

² Васильев А. М. Пуристане ислама? Ваххабизм и первое государство Саудидов в Аравии (1744/45-1818) / А. М. Васильев. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1967. – 264 с. – С. 93.

³ Мусульмане отменили фетву, которая позволяла убийство «неверных» [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. : <http://ru.tsn.ua/svit/musulmanskie-bogoslovy-otmenili-fetvu-kotora-ya-razvolnyala-ubiistvo-nevernyh.html>.

⁴ Коровиков А. В. Исламский экстремизм в арабских странах / Коровиков А. В. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – 170 с. – С. 36

⁵ Малашенко А. В. Исламская альтернатива и исламистский проект / Малашенко А. В. – М. : Московский Центр Карнеги, Весь Мир, 2006. – С. 51.

⁶ Добаев И. П. Радикальный ваххабизм как идеология религиозно-политического экстремизма / И. П. Добаев // Известия ВУЗов. Северо-Кавказский регион. Общественные науки. – 2003. – № 2. – С. 3-9.

⁷ Игнатенко А. А. Обыкновенный ваххабизм, часть 2. Особенности учения «единобожников» [Электронный ресурс] / А. А. Игнатенко. – Режим доступа к журн. : <http://old.russ.ru//politics/20010917-ign.html>.

⁸ Поляков К. И. Арабский Восток и Россия: проблема исламского фундаментализма / Поляков К. И. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 160 с.

⁹ Канах А. Сучасні ідеологічні основи діяльності Асоціації братів мусульман / А. Канах // Українське релігієзнавство. – 2003. – № 25. – С. 23-31.

¹⁰ Куліш І. В. Ісламський фундаменталізм: релігійно-політична сутність і форми прояву (на матеріалах Арабської Республіки Єгипет) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.11 «Релігієзнавство» / І. В. Куліш. – К., 2003. – 18 с. – укр.

¹¹ Коровиков А. В. Исламский экстремизм в арабских странах / Коровиков А. В. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – 170 с.

¹² Трофимов Д.А. Исламский фундаментализм в арабских странах: истоки и реалии. // Восток. – 1992. – № 1. – С. 117.

¹³ Таки ад-Дін ан-Набхані, лідер і засновник Ісламської партії звільнення (Хізб ат-Тахрір аль-Ісламі) в 40-і рр. навчався в Єгипті, де перейнявся ідеями «Братів-мусульман» і вступив до лав руху. У 1948 р. він повернувся до Палестини і незабаром став значимою фігурою серед місцевих релігійних лідерів. У 1950 р. ан-Набхані вийшов з «Братства» на знак незгоди з тактикою руху і заснував свою організацію для негайного переходу до радикальних дій. На відміну від «Братства» він вважав, що формування справді мусульманського суспільства є не початком шляху до ісламської держави, а вінцем цієї боротьби. Ан-Набхані підкреслював, що поки не буде створено халіфат, важко побудувати зразкове ісламське суспільство.

¹⁴ Арістова А. Радикалізація ісламу в Україні як соціорелігійний процес / А. Арістова // Історія релігій в Україні: [науковий щорічник: упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич]. – Л.: Львівський музей історії релігії; вид-во «Логос», 2010. – Книга II. – 1064 с. – С. 3-11.

¹⁵ Брилев Д.В. Британская разведка займется «Братьями-мусульманами» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://umma.ua/ru/news/world/Britanskaya_razvedka_zaumetsya_Vrattyami-musulmanami/24916

¹⁶ Богомолов А.В., Данилов С.И., Семиволос И.Н., Яворская Г.М. Исламская идентичность в Украине. – К.: ИД «Стилос», 2006. – 200 с.

¹⁷ Брильов Д.В. Исламский фактор в державно-конфесійній політиці України: внутрішньо- та зовнішньополітичний аспекти // Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку за ред. Бондаренко В.Д. та Мищак І.М.]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 22-39.

¹⁸ Брилев Д.В. Модернистские группы Украины в международном контексте // Ислам в мультикультурном мире: Мусульманские движения и механизмы воспроизводства идеологии ислама в современном информационном пространстве: сб. ст. / отв. ред. Д.В. Брилев. – Казань: Казан. ун-т, 2014. – С. 55-66.

¹⁹ У 2004 р. в США Асамблея була звинувачена у фінансуванні терористичних організацій, її офіси були опечатані, а співробітники та активісти депортовані з країни. Одночасно з цим у самій Саудівській Аравії королівським указом WAMY група аналогічних (хоча і менш масштабних) фондів перестали перебувати на дотації держави, ставши виключно громадськими фондами. Також почалася ревізія цих фондів через те, що деякі з них, за твердження американських спецслужб, використовували кошти для допомоги терористам.

²⁰ Через кілька років її перевидала одеська громадська організація «Аль-Масар», що входить в «Альраїд».

²¹ В Криму розрушили мусульманську святиню Карлы Азиз [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. : <http://korrespondent.net/ukraine/events/1251048-v-krymu-razrushili-musulmanskiyu-svyatynyu-karly-aziz>.